

Злочевська Л.С.,
науковий співробітник лабораторії
професійної орієнтації і виховання
ІПТО НАПН України

Психолого-педагогічний супровід як інструмент цілісного розвитку та саморозвитку в професійному самовизначенні учнівської молоді: арт-терапевтичний підхід

Розглянуто основні напрями роботи психолого-педагогічного супроводу в сучасних соціально-економічних умовах. Презентовано арт-технології та їх можливості використання у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: арт-терапія, арт-технології, профорієнтаційна робота, професійне самовизначення, саморозвиток.

Актуальність дослідження. Соціально-економічні, геополітичні, культурологічно-екологічні процеси сьогодення стають стрімкими, неперервними, напруженими та занадто прискореними; змінюється характер праці, яка все більше стає інтелектуальною, економічна діяльність здійснюється в просторі ринкової економіки, де науково-технічний прогрес прискорюється та оновлюється, підвищуються професійні вимоги до учнівської молоді ПТНЗ, майбутніх молодих фахівців робітничих професій.

Профорієнтаційна робота з молоддю, як система здійснення підготовки її до свідомого професійного самовизначення, спрямована на індивідуальний саморозвиток кожного суб'єкта навчально-виховного процесу, підвищення його творчого потенціалу. Використовуючи ефективні психолого-педагогічні технології, інноваційна освітня діяльність педагогічного колективу пов'язана з упровадженням особистісно-зорієнтованих технологій у навчально-виробничо-виховний процес та направлена на індивідуальний розвиток та саморозвиток учнівської молоді.

Психолого-педагогічний супровід навчально-виховного процесу є інструментом розвитку та саморозвитку майбутніх молодих фахівців, який допомагає їм у професійному самовизначенні, напрацюванні якостей конкурентоспроможності, професійної й соціальної мобільності, сприяє постійному самовдосконаленню.

Постановка проблеми. Осучаснення профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю, а відтак, і психолого-педагогічного супроводу, потребує постійного оновлення психологічного інструментарію задля вирішення навчально-виховних завдань, які спрямовані на професійний розвиток і саморозвиток майбутніх висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців різного напрямку діяльності. Необхідність використання у профорієнтаційній роботі не тільки вербальних методів, які направлені на дослідження раціональних, усвідомлених уявлень респондентів (а здебільшого, під впливом соціокультурних штампів), а й широкого залучення інноваційних методів і підходів, завдяки яким стає можливим актуалізувати неусвідомлені процеси психічного розвитку особистості юнацтва.

За десятиліття загальносуспільної трансформації та переходу до демократичної моделі ринкової економіки в Україні, істотно змінилася соціальна зовнішність учнів системи професійно-технічної освіти, їх ціннісні орієнтири, прагнення та шляхи професійного саморозвитку й самореалізації, на які суттєво впливають процеси соціокультурних змін у суспільстві. Визначення причин і тенденцій до цих змін нададуть можливість віднайти ефективні інноваційні методи та створити нові форми організації навчально-виховного й виробничого процесів, де врахування змін соціального портрету учня професійної школи має велике значення, оскільки, система професійної освіти навчає

й виховує здебільшого контингент учнів, представлений соціально неблагополучними верствами населення.

Арт-терапевтичні технології, як інноваційний підхід у профорієнтаційній роботі, який об'єднує досягнення наукової думки, досвід практичної психології та мистецтва, надає можливості визначити ціннісні орієнтації та мотивацію, почуття і ставлення учнівської молоді до себе й соціального середовища; усвідомити свій професійний вибір та ресурсні можливості подальшої самореалізації.

Мета статті – розглянути основні напрями роботи психолого-педагогічного супроводу в сучасних соціально-економічних умовах, їх змістовність та завдання. Представити можливості використання арт-технологій у навчально-виховному процесі, розкрити зміст та визначити направленість застосування.

Система професійно-технічної освіти має свою специфіку в професійній структурі навчально-виробничо-виховного процесу, де головним завданням є створення необхідних умов для задоволення потреб суспільства в конкурентоспроможних фахівцях робочих спеціальностей в соціально-економічному просторі сьогодення.

Психологічна служба професійної освіти, де провідним напрямком роботи є психолого-педагогічний супровід, спрямовує свою діяльність на забезпечення психологічної складової навчально-виховного процесу, на створення сприятливих умов для розвитку та саморозвитку особистості майбутнього фахівця, для збереження його здоров'я, з метою допомоги набуття професійної майстерності й компетентності з обраної спеціальності, формуванню соціально-культурних поглядів та проектуванню професійної кар'єри.

Основними постулатами теоретичних аспектів психолого-педагогічного супроводу в ПТНЗ є: необхідність системного супроводу, його безперервний характер, опора на позитивний внутрішній потенціал розвитку особистості учня, **де головним є взаємодія замість дії, орієнтація на антропологічний, синергетичний та гуманістичний підходи** (розуміння природи людини та її розвиток - як ключові цінності в системі освіти); спрямованість на підтримку молоді їх власної творчої активності, відповідальності та здатності до самостійних дій. Розглядаючи напрями діяльності психолого-педагогічного супроводу у просторі й часі, можна визначити їх змістовність та завдання в сучасних соціально-економічних умовах, де найбільш вагомими й пріоритетними будуть такі напрями, як **актуальний** та **перспективний**.

Актуальний напрямок орієнтований на вирішення дійових завдань та насущних злободенних проблем, пов'язаних з тими або іншими труднощами в процесі навчання та виховання особистості фахівця, а також, допомога при деструктивних формах поведінки, проблемах спілкування та взаємодії. **Перспективний напрямок** націлений на саморозвиток кожної молодої людини - майбутнього молодого робітника, на формування його психологічної й соціальної готовності до самостійної життєтворчості та життєдіяльності в суспільстві, на побудову професійної кар'єри.

Ці два напрями соціально-психологічної допомоги, яка надається не тільки учням, а і всьому педагогічному колективу та батькам, нерозривно пов'язані між собою, оскільки, вирішуючи перспективні завдання на майбутнє, надається допомога з актуальних проблем сьогодення, і навпаки, подолавши проблеми сьогодення, можна впевнено йти у завтра.

Змістовність і завдання сучасного психолого-педагогічного супроводу:

- попередження виникнення гострих деструктивних проблем розвитку учнівської молоді в освітньому процесі (тютюнопаління, наркоманія, алкоголізм);
- вплив на формування гуманних комунікативних взаємовідносин та взаємодії між педагогічними працівниками, учнями, батьками та однолітками;
- допомога учням ПТНЗ у розв'язанні актуальних завдань, в попередженні й вирішенні проблем саморозвитку та самовиховання (професійне становлення, самореалізація, проблеми з навчання та соціально-емоційного, особистісного характеру, проектування професійного зростання);

- створення простору психологічного комфорту й безпеки життєдіяльності всім учасникам педагогічного процесу.

На наш погляд, сьогодні ще дуже мало вивчається такий аспект самовизначення, як розуміння професійної спільності, морально-духовного ставлення до професії, де поряд з питанням «ким бути?» перед молодою людиною виникає необхідність зробити вибір «яким бути?» і «з ким бути?», оскільки, поняття професіоналізму як «системи організації свідомості» [3, с.6], притаманної професійним спільностям, включає в себе не тільки конкретні професійні знання, вміння, досвід, але й властивості людини як цілого. Професія - це не тільки діяльність, але й «сфера прояву особистості» [3, с.8].

Сучасні арт-технології відкривають широкий простір для створення нових форм роботи у різних напрямках діяльності психолого-педагогічного супроводу: у консультуванні, в діагностиці, у психологічній корекції та розвивальних програмах, як індивідуально, так і в роботі з групою, які дозволяють розвивати ціннісні соціальні навички, формують адекватну самооцінку, сприяють зміцненню особистісної ідентичності. Завдяки взаємній підтримці, групова робота дозволяє спостерігати результати своїх дій та їх вплив на оточуючих; засвоювати нові соціальні ролі та розвивати навички прийняття рішень, а головне, удосконалювати комунікативні можливості й здатність до адаптації в груповій взаємодії, що є важливими особистісними та професійними якостями молодого фахівця в сучасних ринкових умовах.

Здійснюючи наукові пошуки, доцільно врахувати думку українського вченого-філософа І.А.Зязюна до визначення феномену „арт-терапія” як інноваційного у системі освіти та його застосування в сучасній педагогічній практиці: „Категорія арт-терапія, безсумнівно, нова для педагогічної теорії і освітньої практики. Новизна (властивість і якість за значенням) конкретизує „нове” як інший порядок, винахід, метод, явище”. В системі цих уявлень вчений розглядає метод арт-терапії у педагогічному процесі як поширену сферу, яка є динамічною системою взаємодії між учнем, продуктом його художньої творчої діяльності й педагогом (арт-терапевтом) у так званому „фасилітуючому” арт-терапевтичному просторі з метою реалізації найважливіших функцій освіти: психотерапевтичної, корекційної, діагностичної, розвивальної, виховної, психопрофілактичної, реабілітаційної та інших [2, с.17 - 18].

Розглядаючи метод арт-терапії в контексті творчості, слід згадати погляди К.Г.Юнга, який розглядав образотворчу діяльність як внутрішню потребу - тобто, особливий інстинкт, завдяки якому людина стає інструментом вираження досвіду колективного несвідомого, приймає участь у процесі індивідуалізації, який веде до усе більшого взаємопроникнення особистісного та загальнолюдського, і досягає максимальної соціальної реалізації своїх можливостей [4, с.174].

Використання арт-технологій у процесі розвитку та саморозвитку учнівської молоді професійних закладів освіти, надає певні переваги порівняно з іншими методами, де кожна особистість юнаків і дівчат, незважаючи на вік, стать, рівень освіти, може приймати участь у творчому процесі (засіб невербального спілкування), дослідити свої несвідомі процеси, через які проявляються приховані бажання, ідеї, потреби й ціннісні орієнтири; виявити свої переживання, почуття та роздуми; розглянути життєві ситуації й висловити їх за допомогою символічної мови, яка є однією з основ образотворчого мистецтва [1. с. 116 – 118].

Дотримуючись системних уявлень стосовно професійного самовизначення й становлення майбутніх фахівців робітничих професій та використовуючи досвід зарубіжних і вітчизняних вчених, ми вважаємо за доцільне розглянути більш предметно застосування арт-технологій у різних напрямках діяльності психолого-педагогічного супроводу, де через самопізнання та самовираження стає можливим зрозуміти й оцінити своє минуле, розглянути сьогоднішнє, створити образи та перспективи майбутнього; набутти досвіду позитивних змін, поступово прийти до заглибленого відкриття себе для себе, стати джерелом пізнання та перетворення дійсності.

В процесі діяльності психолого-педагогічного супроводу можна використовувати такі арт-технології:

- **фототерапія** (створення фотографічних образів за допомогою «фото», «слайди») - це процес творчого самовираження, який сприяє розвитку, зміцненню й адаптації, покращує взаємодію з соціумом, призводить до досягнення тих або інших позитивних психосоціальних ефектів, особистісного саморозкриття та самовиявлення, результатами якого є спонтанне самодослідження за допомогою різних видів творчої діяльності (рух, танець, ліпка та інші);

- **бібліотерапія** – (складання віршів, есе, літературних сюжетів на твори різних видів образотворчого мистецтва) сприяє розвитку творчих можливостей та формуванню взаємодії абстрактно-логічного й конкретно-образного мислення;

- **казкотерапія** розвиває творчі можливості, розширює світогляд, допомагає розвитку самопізнання й самовдосконалення, покращує взаємодію з оточуючим світом; формує і підтримує «моральний імунітет» (здібність до протистояння негативного ментального та емоційного впливу соціального середовища);

- **ігрова терапія, лялькотерапія** позитивно впливає на саморозвиток особистості, підвищує самооцінку, корегує емоційну сферу, спонукає до розвитку внутрішньої мотивації та гнучкості у прийнятті рішень;

- **ізотерапія** (спонтанний творчий психомалюнок) допомагає відчутти, зрозуміти себе і вільно виражати свої думки й почуття, відображає теперішнє та допомагає моделювати майбутнє; позитивно впливає на активізацію взаємодії абстрактно-логічного і конкретно-образного мислення, розвиває психічні процеси (зір, увагу, пам'ять, уяву, рухову координацію, мову);

- **тілесно-рухова терапія** (активні рухові вправи, вербальні способи вивільнення емоцій, різні техніки тілесної дії) відкриває розуміння свого тілесного стану, розвиває взаємодію та груповий контакт, сприяє усвідомленню неусвідомлюваних тенденцій, потреб і конфліктів, розвитку самосвідомості й самодослідження, покращує суб'єктивне самопочуття і зміцнює психічне здоров'я;

- **музична терапія** відновлює можливості до цілісної гармонізації, активізує психічні процеси;

- **драматерапія** надає можливість відтворити нові ролі, альтернативні поведінкові стилі через драматичну дію-гру;

- **техніка направленої візуалізації** (терапія образами) – це оволодіння засобами ефективної саморегуляції, які посилюють потік уяви і направляють його у задане русло.

Сучасні соціально-економічні умови, що динамічно реформуються на основі інноваційних технологій, вимагають від фахівців неординарних, самобутніх, творчих рішень в процесі професійної реалізації, де, людина творча – homo creator, є людина діяльна, яка здатна творити своє сьогодні й моделювати майбутнє, коли професійна природність до конкретної діяльності вимірюється не тільки рівнем майстерності і професіоналізму, але й рівнем саморозвитку.

Процес набуття молоддю професійної майстерності відкриває можливості не тільки отримати спеціальність, а й стає інструментом плекання людини як творця та проектувальника свого життя, організації своєї індивідуальної траєкторії професійного й особистісного розвитку, що є дуже важливим у період стрімких соціально-економічних перетворень на ринку праці, де особлива роль відводиться на саморозвиток, самотворення, самопобудову, спрямованих на розкриття сутнісних сил та духовного зростання молоді людини.

Арт-терапія, як специфічна діяльність, на зіткненні мистецтва, практичної психології і психотерапії, надає можливість виявити інтерес в учнівській молоді до змісту обраної професії, зорієнтувати їх до усвідомленого вибору свого професійного майбутнього, до самопізнання та саморозвитку.

В подальшому буде представлено практичне використання арт-технологій у процесі психолого-педагогічного супроводу, конкретні методики, їх направленість і застосування.

Література

1. Злочевська Л.С. Арт-терапія як метод розвитку мотивації до творчої праці у профорієнтаційній роботі з учнівською молоддю. – // Простір арт – терапії: можливості і перспективи. Збірник наукових праць. – Київ, 2007. – С. 116 – 118.

2. Зязюн І.А. Педагогічна арт-терапія як естетична фасцинація. Педагогічна освіта і освіта дорослих: європейський вимір: зб. наук. праць / за ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало. – К.: Хмельницький, 2008. – С. 17 – 25.

3. Пряжников М.С. Особиста професійна перспектива. – К.: Газета «Психолог» № 4, 2004. – С. 6 - 8.

4. Юнг К. Психология бессознательного. - М., 1996. - 260 с.

Злочевская Л.С.

Психолого-педагогическое сопровождение как инструмент целостного развития и саморазвития в профессиональном самоопределении учащейся молодежи: арт-терапевтический подход

Рассмотрены направления работы психолого-педагогического сопровождения в современных социально-экономических условиях. Презентованы арт-технологии и возможности их использования в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: арт-терапия, арт-технологии, профориентационная работа профессиональное самоопределение, саморазвитие.

L.S. Zlochevska

Psychoeducational support as an instrument of integral development and self-development in professional self-determination of students' youth: art-therapeutic approach.

The main fields of psychoeducational support in modern social-economic conditions are considered. Art-technologies and their availabilities for teaching and educational process are presented.

Key words: art-therapeutics, art-technologies, career guidance activity, professional self-determination, self-development.